

gümüşlük akademisi bahçeyazı okuma grubu

serbest okuma buluşmaları - 23

19 mart 2025, cumartesi

burhan sönmez “taş ve gölge”

Sunum: Havana Öngeoğlu Oman

Sunumuma Taş ve Gölge kitabın arka kapağında yer alan bir tümce ile başlamak istiyorum.

“Gece, sessizlik değil damıtılmış ses demektir. Gündüz bütün sesler birbirine karışıp gürültüye dönerken, gece her ses kendi sadeliğiyle belirir. Çocukluğun şarkıları, ruhların iniltileri, baykuşun ötüşü. Gündüzün karmaşasında bunlar anlaşılmazdı. Acılar, özlemler de öyle. İnsan geceleyin kendisiyle yalnız kaldığında hissederdi saf sızıyı. Gündüz o yükleri taşımak kolay, insan gerçekten yalnız olduğuna geceleri inanabilirdi.”

Bu Kitabı Neden Seçtim?

Burhan Sönmez’le ilk tanışmam 2015 yılının kitap fuarında E Yayınları sahibi Mehmet Atay’ın “İstanbul İstanbul” romanını armağan etmesiyle oldu. İlk okuduğumda çok sarsıcı bulmuş zor okumuştum. İkinci tanışmam 2024’ün başlarında arkadaşlarımdan Sevgi Çiçek bana “Taş ve Gölge”yi armağan etti. Sönmez’i iki kıymetli kitabı dostlardan armağan Kuzey, Labirent, Franz K. Âşıkları Nezih Kitabevinden, Masumlar Birgül arkadaşımızdan olmak üzere altı yapıtını da okuma şansım oldu.

Yazarın Biyografisi

Sönmez, 1965 yılında Orta Türkiye’de küçük bir köy dediği Haymana’nın Şeyhhanı Köyü’nde doğdu. Romandaki köyün adı, Türkçede Konak Görmez Köyü, Bizanslılarda Konakormas, Kürtçede ise Şexan/Şeyhhanı olarak anılır. Haymana ise Ermenice’dir. Kendisi Kürt, sosyal ve ailesel anlamdaki dilleri Kürtçedir. Kürtçe’nin damgalandığı ve eğitimde resmen yasaklandığı bir dönemde Kürtçe konuşarak büyüdü, daha sonra ilkokulda Türkçe öğrendi. Elektriğin olmadığı ücra bir köyde büyümenin ve yetenekli bir hikâye anlatıcısı olan bir annenin çocuğu olmasının getirdiği benzersiz deneyim, yazıları için ilham ve malzeme sağlamıştır. Bir söyleşisinde Sönmez bu akşamlardan bazılarını kayıt altına aldığını ve bunların önemli bir hazinesi olduğunu söyler. Ailesi Polatlı’ya taşındığından ilk ve orta eğitimini Polatlı’da tamamladı. Lise boyunca çok ciddi dini eğitim aldı. 1980 askeri darbesinden sonraki yıllarda İstanbul Hukuk Fakültesinde. Demokrasi yanlısı faaliyetleri nedeniyle üniversiteden uzaklaştırıldı ancak yedi yıl sonra mezun olmayı başardı ve İstanbul’da avukat olarak çalıştı. İnsan Hakları Derneği’ne katıldı ve Toplumsal Araştırmalar, Kültür ve Sanat Vakfı (TAKSAV)’ı kurdu.

Sönmez’in hayatının kırılma noktası 1996 yılının Temmuz’un da Kızılay’da üç arkadaşı ile yürürken polis saldırısına uğramasıdır. Yaklaşık on beş polis saldırıp Sönmez’i darp etmiş öldüğünü zannederek bırakıp gitmişlerdir. Kafa travması geçiren yazar üç dört ay çok ciddi ameliyatlar ve tedavilerden sonra iyileşebilir. Beyin travmasının sonuçları üç dört ay sonra ortaya çıkar. Uykusuzluk, unutkanlık, uyuyamamaktan dolayı algı bozukluğu oluşmuştur, dünya ile bağlantısını kaybeder. 1998 yılında İngiltere’ye gitti. Londra’daki İşkenceden Kurtulma Merkezi’nin yardımıyla uzun süreli tedavi gördü.

Şiire ilgi duymasına ve Türkiye’de şiirleriyle iki ödül kazanmasına rağmen, sürgünde roman yazmaya o zamanlarda başladı. Yapacak pek fazla bir şey olmadığından unutmamak, hatırlamak için notlar almaya başladı. Orada dünyanın birçok yerinden (Filipinler’den, Şili’den, Nepal’den, Afrika’dan) işkence mağduru insanlarla bir arada olur ve konuşur. Sönmez bazı şeyleri anlamaya “Bir fotoğrafçının tek karesi yeter aslında. Birinin kafasının yarısı yok, diğerinin gözü yok. Orada doktorları beklerken salonda oluşan sessizlik içinde

bulduğumuz durumun ağırlığını ortaya koyuyordu” demektedir. Dokuz on aylık tedaviden sonra doktorları erken olduğu gerekçesiyle gitmesine izin vermek istemeseler de Sönmez iyileştiğini düşünerek İstanbul’a döndü. 2010’da rahatsızlığı tekrarladığından yeniden Londra’ya gitti. On iki yıl kadar Londra’da yaşadığı sürede hem tedavi oldu hem dil öğrendi. Yeminli tercümanlık okullarına başladı, garsonluk ve taksicilik yaptı. Diplomalarını aldıktan sonra yeminli tercümanlık, çeviriler yapmaya başladı. Cambiridge Üniversitesi’nde roman incelemeleri üzerine bir yıllık programa ve dünya masalları çalışmalarına katıldı. Büyülü ve büyülü gerçekçi anlatımında hem dünya masalları ile ailede anlatılan masallardan beslenmesinin çok büyük payı olduğunu düşünüyorum. Kendisi hem İngiltere’de hem Türkiye’de ikili bir yaşam sürmektedir. İngiltere’deki yaşamı genellikle kütüphanelerde ve kitapçılarda geçmektedir.

Yazarın Yapıtları

1. Kuzey (2009) 2. Masumlar (2011) 3. İstanbul İstanbul (2015) 4. Labirent (2018) 5. Taş ve Gölge (2021) 6. Franz K.’nın Aşıkları (Evîndarên Franz K. 2024)

Yazarın yapıtları İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Romanları kırk sekiz dile çevrilmiş ve birçok baskısı yapılmıştır.

Yazarın Özellikleri, Yaptığı Görevler ve Aldığı Ödüller

Bir insan hakları avukatı ve PEN International yönetim kurulu üyesi olarak gösterdiği çabayla tanınan Sönmez Türk edebiyatının önemli kalemlerindendir. 2016-2021 arası uluslararası PEN yönetim kurulunda yer aldı. Eylül 2021’de PEN International Başkanı seçildi. TYS, Bu önemli başarısı nedeniyle Burhan Sönmez için kutlama mesajı yayımladı. Yayımlanan mesajda “Bu yeni göreviyle, Türk ve Kürt edebiyatlarının dünyaya ulaşmasında, dünya dillerinin nitelikli yazarlarının temsil edilmesinde, PEN’in eşitlikçi, demokratik, düşünce ve ifade özgürlüğüne dayalı siyasi etkinliğinin yükselmesinde önemli katkıları olacağına inancımız tamdır. Kendisini kutlar, başarılar dileriz.” ifadelerine yer verildi.

İngiltere’de EBRD Edebiyat Ödülü’nü (2018), ABD’de Václav Havel Vakfı’nın “Disturbing the Peace” ödülünü (2017) aldı. Türkiye’de ise Orhan Kemal Roman Ödülü’nü (2022), BUYAZ En İyi Hikâye Onur Ödülü’nü (2015), Sedat Simavi Edebiyat Ödülü’nü (2011) ve İzmir St. Joseph En İyi Roman Ödülü’nü (2011) aldı. William Blake’in Cennet ve Cehennemin Evliliği adlı şiir kitabını Türkçe’ye çevirdi. The Guardian, Der Spiegel, La Repubblica gibi çeşitli gazetelere yazıları yayımlandı. 2014 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü, 2020 Cenevre Uluslararası Film Festivali, 2022-2023 Uluslararası Hrant Dink Ödülü ve 2023-2024 Inge Feltrinelli Ödülü’nün jüri üyeliğinde bulundu.

Yazar Üzerine Düşünceler

Bazı yazar ve okurlar Burhan Sönmez’in Türk Edebiyatı’nda özel bir yere sahip, benzeri olmayan, büyülü gerçekçi anlatımıyla özgün yerini yaratmıştır. Karakterlerin inandırıcılığı, içe içe geçmiş öykülerin okurun kafasını karıştırmadan akıcı anlatımı, olay örgüsü, sıradan insanlara çok büyülü sözler söyletmesi, acı olayları ajitasyona düşmeden vermesi, arka planda unutulmuş bu coğrafyanın ve zamanın yaşanmışlıklarını okuyucunun gözüne sokmadan son derece hatırlatıcı ve sade üzerinden geçmesi, otobiyografik unsurların, ötekileştirmelerin, yersiz yurtsuzluğun, kimsesizliğin, bellek, belleksizlik, fiziki ve hafıza kayıpları, varoluş, hafıza, kimlik, aşk ve ölüm felsefi temellere dayandırarak, çok sade ve

5- Taş ve Gölge

Kitabın İçeriği, Anlattığı Konu, Temel Tema, Ele Aldığı Konular/İzlekler

*“İnsanların mahrum kılındığı bilgiler içinde
İnsan kalbinden daha anlaşılmaı yoktur.”*

Homeros, Odysseia

“Ölüm bir gizemdir ve daima öyle kalmalıdır.”

Taş ve Gölge, yazarın beşinci romanıdır. Hayatı, modern Türkiye'nin toplumsal tarihini anlatan bir mezar taşı ustası olan Avdo'nun hikayesidir. Hayat yolculuğu, Hristiyanlar, Sünni Müslümanlar, Aleviler, Türkler, Kürtler, Ermeniler gibi farklı kültürel geçmişleri yansıtan birçok başka hayatla karışır. Sönmez'in de romanlarında "bellek"i güçlü bir motif olarak işlediğini, kahramanları üzerinden bellek sorgusuna yöneldiğini, romanda bellek motifini sorunsallaştırdığını ve bu motifinden vazgeçemediğini görüyoruz. Özellikle ailesiz, bir başına ve dolayısıyla geçmişsiz başkarakter. Avdo'nun, ailesine ve geçmişine ilişkin bir bellek edinme çabası ile yine yedi farklı adı olan ama ilkin İsa adıyla tanıdığımız kahramanın 1938 Dersim Harekâtı'nda yitirmiş olduğu belleğinin peşinde gidişinin trajik serüveni, romanın güçlü izleklerinden biri olur. Sönmez, bu romanda bellek motifini sadece kahramanların tekil hikâyeleri üzerinden örüntülemeyi, metnin yapısal mimarisinde de olaylar arasında geçmişe didaktik gezintiler yaparak toplumsal belleği romanın yapısal kurulumunun da bir parçası yapar.

Roman zaman zaman birbiriyle kesişen ve Merkez Efendi Mezarlığı'nda son bulan iki farklı damardan akmaktadır. Birinci damarda elbette Avdo Usta'nın hikâyesi akarken, ikinci damarda da belleğini yitiren, kim olduğunu bilmeyen ve bir ömür boyu kim olduğunu öğrenmeye çalışan, bunun için şehir şehir, ülke ülke dolaşan Yedi Adlı Adam'ın hikâyesi anlatılmaktadır. Burada Avdo'nun hikâyesi asıl hikâyedir, çatı konumundadır ve Kapak fotoğrafı, 2010, Angelo Musco'ya ait, "Benthos 1" Çalışması. Angelo Musco (1872-1937) yılları arasında yaşamış, tiyatro ve filmde oynamış İtalyan bir aktör. Komik yeteneklerinin yanı sıra dikkatlice çizdiği psikolojik portreleriyle de tanınıyordu. "Benthos 1" bunlardan biri. Kapaktaki çizimin kitabın derinliğine ve içeriğine çok uygun olduğunu düşündüm. Aslında "Benthos 1" deniz dibindeki canlıları ifade etmekte ama romanımızda "Gayya Kuyusu" olarak geçmektedir. Gayya Kuyusu; cehennemin 7 katından bağımsız olarak ahiret hayatındaki en azap dolu yerdir.

Burhan Sönmez, varoluşa ve hakikate dair bilinmezlerle, asırlardır yanıt aranan sorulara, atmosferiyle büyüleyen, kurgusuyla merak uyandıran güçlü bir anlatı içinde yer veriyor. Taş ve Gölge, evren ve insana, yaşam ve ölüme farklı bir gözle baktıran derin bir romandır. Yapıtlarının temelinde otobiyografik öğeler oldukça çoktur.

Kitabın tekniği; parça parça yazılma hali; Bin Bir Gece Masalları, Şahmeran, Orhan Pamuk'un Benim Adım Kırmızı romanlarını hatırlattı. Katmanlı olmasına rağmen çok akıcı okunabilen romanın tekniğini çok başarılı buldum. Umut içeren bir yapıt. Mardin betimlemeleri çok güzel. Biçimsel tercihleri ve hikâye kuruluşundaki seçimleri, çok zengin kurgusuyla katman katman tarihi de kültürü de içine sindirmiş bir yapıt. Zaman ve mekan arası gezmeleri çok enteresandı ve katman katmandı.

Hangi yıldan hangi yıla gidiyor? 1938-2002 yılları arasında geçen, 64 yılı kapsayan, 68 bölümden oluşmaktadır. Tarih izleğinden başlayarak okudum. (Ek: Tablo 1) Ardından kitaptaki sırayla okudum. Ek: Tablo 2) Merkez Efendi Mezarlığında 1984 yılıyla başlayan roman, Haymana Ovası 1958, Mezopotamya Ovası 1939 gibi farklı mekân ve zaman parçalarının anlatımlarının yanı sıra, dört yüz yetmiş bir yıl önceye de gidebildiği gibi, dün, bugün, öğleden sonra, bugün sabah olarak da bölümlenerek anlatılıyor. Dört farklı zaman dilimi; zamanda ileri gidiş, zamanda geri gidiş, eski zamanda geri gidiş, eski zamanda ileri gidiş olarak bizi zamanlar arası yolculuklara çıkarır. Mekan ve zamanın roman için önemini kavradığımda "Mekanlar ve Bölümlerin O Mekanlardaki Geçiş Sayısı"na göre inceledim. (Ek: Tablo 3)

Karakterler

1. Asteğmen Adem Giritli
2. Miskal Durusu, torun Miskal, Dersim'de katledilen Miskal
3. Mezarıcı Mardin'li Josef usta
4. Mezarıcı Urfalı Dikran usta
5. Karaağanın başçobanının oğlu Baki/ Reyhan'nın oğlu Baki
6. Mezarıcı Avdo

7. Kalender Bey
8. İpek/Perihan Sultan
9. Seyrani
10. -Muzaffer
11. -Yüksel
12. 7 adlı adam (Haydar, Ali, İsa, Musa, Muhammed, Yunus, Âdem)
13. Tekrar verilen isimler:
14. Reyhan: Kızı İpek (Perihan Sultan) çocuğuna Reyhan adını koyar.
15. Toteve: Avdo köpeğine Josef Usta'nın köpeğinin adını koyar.
16. Paris Gazinosu'nun Paris'i: Fransa'nın Paris şehrinden ve Eruh'un Paris Köyü'nden gelmektedir.

Romanın Tarihsel Akışına Göre Özeti

Avdo'nu gavsonoluğu (mülteci), ilk tökezleyişi daha küçük bir çocukken Urfa'da pazar yerinde annesini kaybetmesiyle başlar. Rüzgârın önünde savrulan bir yaprak gibi annesini bulmak için küçük yaşta şehir şehir gezer. Bir süre sonra Mardin'e gelir, değişik dillerde yanık yanık türkü söyleyerek para kazanıp ayakta kalmaya çalışır. Annesizlik, ailesizlik, yersiz yurtsuzluk o kadar içini acıtır ki bütün hayatına damgasını vurur. Sokakta flüt çalan ile karşılaşır. Avdo, Yaptığı seyahatler sayesinde bu kadim topraklarda hep var olmuş ve hep var olacak birçok türküyü, dili, dini öğrenir. Ustası Jozef'e hangi peygambere inanması gerektiğini sorar bir gün. Jozef Usta ona, acele etmemesini, zamanı gelince kendine bir peygamber seçeceğini, ya da seçmeyeceğini söyler. Belki bu yüzden kendini bir dile de bir dine de hapsedmez.

Bu bağlamda Avdo'yu Mardin'den Haymana Ovası'na, Dersim'den İstanbul'a kadar uzanan Mezopotamya ile Anadolu kültürlerinin temsilcisi olarak görmek gerekir. O bir coğrafyaya, bir dile, bir inanişaya elbette sığmaz. İç içe geçmiş, birbirinden beslenmiş dilleri, bazen çatışmalara neden olsa da bu topraklarda hep yan yana yaşamayı başarmış inanişaları istesene de birbirinden ayıramazsınız. Avdo, Ustası Jozef'ten mesleğinin sırlarını öğrendikten sonra hem mesleğini icra etmek, hem yeni insanlar tanımak, hem de annesini bulmak için köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir gezmeye devam eder.

Bu seyahatlerin birinde yolu Haymana'da Konak Görmez Köyü'ne düşer yolu. Kırk gün önce vefat eden Kara Ağa'nın oğulları ondan babaları için bir mezar taşı yapmalarını ister. Avdo kabul eder, işe koyulur. Bu arada askerde olan ağanın küçük oğlu Mikail'in nişanlısı Elif'e âşık olur. Ağanın baş çobanının oğlu Baki, hem Avdo'yla Elif arasında mektup taşır, hem de Avdo'ya çiraklık eder. İş uzadıkça köylü bunu sanatın inceliğine, zanaatkârın sabrına yorar, ama meselenin aslı başkadır. Avdo'nun niyeti Elif'i kendisiyle kaçmaya ikna etmektir. Nihayet tam da kaçacakları gece durumu öğrenen ağanın iki oğlu peşlerine düşer, çatışmada önce küçük Baki ölür, Avdo da ağanın iki oğlunu öldürür, kendisi de ağır yaralanır, önce hastaneye, sonra hapse düşer, idam cezasına çarptırılır, Ankara Merkez Cezaevinde idamını beklerken çıkan ay yasasından yararlanarak serbest kalır.

Bu günlerde köyünden kaçıp İstanbul'a gelen Elif'in, kocası tarafından öldürüldüğünü gazetelerden okur. Elif'in Merkez Efendi Mezarlığı'na gömüldüğünü öğrendikten sonra da dünya yolculuğuna son verip mezarlıktaki kulübeye yerleşir. Doğduğu yeri değil, öleceği yeri seçerek-Elif'in mezarının yanındaki yeri kendine ayırmıştır. Nihayet gavsonoluğa son verir. Yıllar önce Mardin'de Dikran Usta, her insanın gavsono doğduğunu, ancak ölünce gerçek yuvasına kavuşacağını, küçük mezarın herkesin en hakiki toprağı olduğunu söylemiştir. Yuvasına/toprağına kavuşan Avdo Usta bir bakıma kendi gerçeğine de ulaşmıştır. Mezarlara bakarak ölümlerin ruhlarını gören, onların kederindeki biçimi bulmaya çalışan, mezar taşlarını da buna göre yapan Avdo Usta'nın ulaştığı gerçeği uzun yıllar önce kendisine Jozef Usta söylemiştir. "Avdo, diriler bazen iyidir, ölümler ise sonsuza kadar iyidir." (s.88) Bu gerçek, bir bakıma ölümle her türlü ayrıcalığın ortadan kalktığı, ölümün ortak bir payda gibi yaşamının sağlayamadığı adaleti ya da eşitliği sağladığı gerçeğidir. Ne ki bu gerçeğe herkes ulaşamaz. "Sonunda insanların gerçeği anlayamayacağına inandı. Gerçek, sevgi gibiydi, önce hissetmek sonra anlamak gerekirdi." (s.13) Mezarlığa gelenlerin gerçeği anlayamayacaklarını fark ettiğinde de susmasını bilir Avdo Usta.

Avdo'nun çocukken Mardin'de arkadaşlık kurduğu İsa bugün defnedilmektedir. İsa'nın bildiği ilk ismi

Ali'dir. Dersim Harekâtı sırasında yaralanıp belleğini yitirir. İyileşip kendine gelince onu bulan askerler ona yeni bir geçmiş ve yeni bir gelecek verip isminin Haydar olduğunu söyler. Haydar birliğine katılır ve yol boyunca sürgünlerin üstünden kamçısını eksik etmeyen bir zalime dönüşür. Fakat sürgünlerden kör ve yaşlı bir köylü onu sesinden tanır, aynı köyden olduklarını söyler. Ona nasıl böyle oldun, diye sorar ve Haydar'a geçmişini anlatır. Asıl adı Haydar değil, Ali'dir. Sürgün sırasından askerlerden kaçarken vurulup nehir kenarına düşmüştür. Yeni kimliğini öğrenen asker birliğinden firar eder, Mezopotamya Ovası'na kaçar. Amacı gerçek kimliğini öğrenmektir. Geçmişini hatırlamayınca birilerine inanmak mümkün olmaz. Bu nedenle oradan oraya savrulur, kaybettiği belleğini bulmaya çalışır. İsa önce belleğini sonra toprağını yitirdi. Pavlus'un hikayesinden yola çıkarak, kendi gerçeğini bulmanın peşinden giden ve Şam'da hastanede yatan İsa'ya Rahibe Rakel: "Bu hayatta herkesin bir Şam yolu olduğunu, senin de kendi Şam Yolunu bulacağını ve bir gün mutlaka gerçeğin ışığıyla aydınlanacağını söyler." İsa, Asteğmen Adem Giritli'nin kendi Şam yolunu bulduğunu anlıyorum diye düşünür. Onca kan ve ölümün aktığı yerde Miskal adlı köylü kızının cesedinin gömülmesini sağlaması aydınlandığını gösteriyor İsa'ya göre. İsa, Adem Giritli'nin nişanlısı Miskal'e yazdığı günlüğe Giritli'nin ölümünden sonra günlük yazmaya devam eder. Kendisini bir nevi Adem Giritli yerine koyarak. (s.288)

Kırk yıl boyunca Mardin'i, Şam'ı, Kudüs'ü, Kahire'yi, Girit'i, Atina'yı, Roma'yı ve İstanbul'u dolaşırken, her yerde yeni bir din, yeni bir isim edinir. Öldüğünde tabutunun üzerindeki kâğıtta yedi ismi yazılıdır: (Ali, Haydar, İsa, Musa, Muhammet, Yunus, Âdem) Ölmeden bir yıl önce Avdo'nun İstanbul'da Merkez Efendi Mezarlığı'nda yaşadığını tesadüfen öğrenir, Avdo'ya bir mektup yazar kendisine bir mezar taşı yapmasını ister, ona biraz para ile içinde bazı eşyalarla günlüğünün olduğu çantayı bırakır.

Nakışların ve yazıların piri, Mardinli Josef Usta Avdo'nun yerine getirmesi gereken Josef Usta'nın şartları: "Toprağını yitirmek belleğini yitirmektir." "Sen mezartaşı yontacaksın, ev yapmaktan uzak duracaksın, mezar ustası ev yapmaz. Bizim yaptığımız herşey ölüler içindir, eğer ev yaparsak orası içinde oturanlara mezar olur. Biz ev yapmayız, ev ustaları da mezar yapmaz, yoksa sanatımıza lanet bulaşır." "Bana ant içeceksin; yalnızca kendine ev yapacaksın." "Para verenden para alacaksın, parası olmayandan para istemeyecek ve onların mezartaşlarını da aynı güzellikte yapacaksın." "Kendi evin ya mezarlığın yanında ya da içinde olacak. Mezarlığa yatmaya gelen evsizlere kapını açacak, sofranı paylaşacaksın." "Su içebilen herkes zemzem de içebilir, şarap da içebilir." (s.69)

Dikran Usta (Urfalı); Nakışsız yazısız taşlar ustası, bilge bir kişidir, aforizma gibi sözleri vardır. "Hepimiz gavsono doğar, ancak ölünce yuvamızı buluruz. Küçük mezarımız bizim en hakiki toprağımızdır." (s.87) "Bu dünyada herkesin mezar hakkı vardır ve her mezartaşının yazı ve nakış hakkı vardır. Bunun tek istisnası cellatların mezartaşıdır. Cellatlara cenaze töreni yapılmaz, bedenleri geceleyin gizlice gömülür ve başlarına dikdörtgen bir taş dikilir. Mezarda kimin yattığı bilinmesin diye bu taş boş bırakılır ve siyaha boyanır. Yazısız, nakışsız, siyah boyalı bir mezartaşının altında yatmak geçmişte nasıl bir hayat yaşadığını gösterir." "Eskiden burada savaş vardı, eh savaşta da hayatlar alt üst hale gelir. Aileler, şehirler, devletler dağılır. Sonra bir gün savaş bittiğinde artık hiçbir şey eskisi gibi değildir." (s.74)

Her ikisi de mesleğin inceliklerini ilkelerini Avdo'ya öğreterek yolunu bulmasına yardımcı olurlar.

İnsanları tanıştırmaya karşılaştırmaya çalışmamış, bağlamamış. Teğet geçen hayatlar vardı. Sabırla işlenmiş, büyümlü gerçekçilik içinde anlatmış. Arka ayağından vurulup uçuruma atlayan geyik metafor ne kadar güzel. Sayfada dona kaldım.

Birincisi Asteğmen Adem Giritli'nin geyiği vuracağını düşünmemiştim. Geyiği o kadar sevdi, fotoğrafını çıkarırcasına o kadar güzel betimledi, sevdiği kadın Miskal'i düşünerek hayal kurdu, ardından geyiği hem de kendine yem etmek için arka ayağından vurdu. İkincisi de geyiğin bütün gücünü toplayarak kendini uçurumdan atması. Bu güzelliği böyle yok etmeye hakkı yoktu. İlk satırlarda Reyhan'ın polislerin elinden kaçışı, Avdo'dan bıçak isteyip teslim olma ihtimali doğacak olursa ölümü tercih etmesi ile paralellik kurdum.

Gerek kurgusal olay örgüsünün ve karakterlerin gerçek olaylar ve tarihi kişiliklerle iç içe geçmesi, bunların bir anlam, bir bütünlük ifade etmesi, gerek oldukça geniş mekânın ve buna bağlı olarak zamanın ele alınışıyla ortaya koyulan biçimsellik roman üzerine uzunca söz.

Romanın Yazım Akışına Göre Özeti

İstanbul'daki Merkez Efendi Mezarlığın'da 1984 yılında başlayan roman, mezar taşlarının ustası Avdo'nun etrafında genişleyerek ilerler 2002 yılında sona erer. Cumhuriyetin ilk yıllarını da içine alarak farklı karakterlerin hayat hikâyeleriyle zamanı bazen ileri bazen de geri sararak Türkiye ve Ortadoğu tarihini kişiler üzerinden özetliyor. Ölüm, zaman ve varlık olgularını üç kuşakla kurgulayan yazar, işin üstesinden başarıyla çıkıyor. Bir gece kapasına oldukça korkmuş, üşümüş, açılmış perişan halde bir kız gelir. Avdo kızı içeri alır, karnını doyurur, kendisini arayan Şef Kobra ve adamlarından saklar. Hatta kızı korumak uğruna çok sevdiği köpeği Totove'yi bile feda eder. Kızın adı Reyhan'dır. Reyhan, memleketteki son siyasi idam olan Hıdır Aslan'ın idamını protesto etmek için astığı bir pankart yüzünden okuduğu üniversitede gözaltına alınmış, işkence görmüş, Şef Kobra'nın tecavüzüne uğramış, bu tecavüz neticesinde hamile kalmıştır. Reyhan, Elif'in kız kardeşi İpek'in kızıdır. İpek, İstanbul'a geldikten sonra arabesk şarkıcısı olmuş, Perihan Sultan adıyla ünlenmiş ve dönemin kabadayılarından Seyrani'ye âşık olmuştur. Reyhan'ın babası Seyrani de Eruh'un Paris Köyü'nden İstanbul'a gelmiş bir Kürt kabadayıdır. Perihan Sultan'la evlendikten sonra yeraltı dünyasından çekilmiş, fakat hasımlarının kurduğu pusuda Perihan Sultan'la birlikte öldürülmüştür. Annesini ve babasını kaybeden Reyhan'ı, Perihan Sultan'ın çalıştığı Paris Gazinosu'nun sahibi Kalender Bey koruması altına almıştır. Liseyi yatılıda okuyan, sonra üniversiteye başlayan Reyhan, seksenli yılların siyasi olaylarına kayıtsız kalamamıştır. Bu arada teyzesi Elif'in âşık olduğu Avdo'nun mezarlıkta yaşadığını önceden biliyordur. Onu rahatsız etmemek için firar edeceği güne kadar Avdo'yla tanışmaz.

Ama kader ağlarını örer, Elif'ine kavuşamayan Avdo onun yeğeni Reyhan'ı ölümün eşiğinden kurtarır, ona yeni bir kimlik çıkarıp nüfusuna geçirir. Böylece Avdo bir şekilde Elif'in ailesine dâhil olur. Yıllardır annesini arayıp da bulamamıştır ama Reyhan sayesinde bir evlada, bir toruna dolayısıyla bir aileye kavuşmuştur. Bu, belki de yıllardır çektiği sıkıntının mükâfatıdır. Bir diğer mükâfatı da Sarışın Denizci'yle kurduğu dostluktur. Babası için Avdo'ya mezar taşı yaptıran Sarışın Denizci, babasının ilk aşkı olan Medlen'in mezarını bulmak için Avdo'dan yardım istemesiyle başlayan dostluk Avdo'nun ölüm döşegine yatmasına kadar devam eder.

Hatırlattığı Toplumsal Olaylar

- Abdi İpekçi Suikasti
- Adnan Menderes'in uçak kazası
- 27 Mayıs Darbesi
- 12 Mart Darbesi
- TİP'in Kuruluşu
- Atatürk ve Devrimleri
- İskilimli Atıf Hoca'nın idamı
- Talat Aydemir'in idamı
- Deniz Gezmiş'in idamı
- 1 Mayıs Olayları
- Hıdır Arslan'ın idamı
- Dersim isyanı ve harekâtı
- Sivas katliamı
- Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması
- Fransız Mandası altındaki Suriye
- II. Dünya Savaşı
- İngiliz Mandası Atındaki Mısır ayaklanması (Kral Faruk ve İngiltere'ye kaçışı)
- Vietnam Savaşı
- Almanya'nın Polonya'ya savaş açması
- Diyarbakır cezaevinde yaşananlar Diyarbakır Cezaeviyle ilgili "Biz aslında hepimiz öldük burası"

cehennem bizde ölüyüz.” Duygumun dibe vurduğu yer.

Mekanlar: Burhan Sönmez'in "Taş ve Gölge" romanında, mekanlar karakterlerin kimliklerinin ve hikayelerinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. Romandaki bazı önemli mekanlar ve bu mekanlarla özdeşleşen karakterler şunlardır:

- İstanbul (Merkezefendi Mezarlığı): Romanın başlangıç noktası olan bu mekan, mezar taşı ustası Avdo'nun mekanıdır. Avdo'nun hikayesi ve geçmişi bu mezarlıkta şekillenir.

- Dersim: 1938 Dersim olaylarının yaşandığı bu mekan, Yedi Adlı Adam'ın travmatik geçmişinin ve kayıp belleğinin mekanıdır.

- Mardin, Urfa, Haymana, Ankara: o Avdo'nun göç yolları boyunca bulunduğu mekanlardır. Avdo'nun yolculuğu, bu mekanlarda karşılaştığı farklı insanlarla ve olaylarla şekillenir.

- Kudüs: o Yedi Adlı Adam'ın farklı kimliklerinden biri olan Musa'nın mekanıdır. Farklı dinlerin ve kültürlerin kesişim noktası olan Kudüs, romanın çok kültürlülük temasına vurgu yapar.

Muammalar

Şef Kobra'ya ne oldu?

1976'da Seyrani'nin ölümünü araştırırken Kalender Bey Vahit Koçsanlı'yı da anıyor. Belki adamları intikam almak istemiştir diyor. Vahit'in başına bir şey geldiğini sanıyoruz. Ama yıllar sonra Vahit Koçsanlı haberlerde tekrar görünüyor.

Mezar Bekleyenler

Avdo: Elif'in mezarını bekliyor.

Sarışın Denizci: Babası Madlen'in mezarını bekliyor.

Reyhan: Anne ve babasının mezarını bekliyor.

Şef Kobra: Ablasının mezarını bekliyor.

Ana izlek ve Metaforlar

- Taş: ölü, mezar, bir metafor olarak taş bu kadim toprakların ta kendisidir. Avdo'nun rüyasında Yedi Adlı Adam'ın mezar taşındaki deliğe yaklaşıp delikte kaybolması gibi bu kadim topraklar da yüz yıllardır üzerinde var olmuş kavimleri/uygarlıkları kendi girdabında yutmuş, ama varlığını taş gibi kalıcı kılmayı başarmıştır. Taş şimdiki biziz. Roman özelinde ise “Taş” metaforu ise bütün bu acılara-trajedilere son veren ölümün kalıcı gücünün simgesidir.

- Gölge: hayatın geçiciliği, anılar, geçmiş, tutulamayan yasların aramızda dolaşan hayaletleri, tarihin ve hafızanın unutturmaya çalıştığıdır. Roman özelinde ise “gölge” metaforu Avdo ve kavuşamadığı ömrünün tek aşkı Elif'in, yetim ve öksüz Reyhan'ın, talihsiz Perihan Sultan ve kabadayı sevdalısı Seyrani'nin, Yedi adlı kahramanın ve bekleyişin kurutup bıraktığı Miskal ve Asteğmen Adem'in trajik yaşantılarını, anılarını, belleklerinde birikenleri simgeler. Jung, “gölge”yi öznenin kendi içinde tanımayı ve kabul etmeyi reddettiği her şeyin kişileşmesi olarak görür. Gölge bizim romanımızda; görünmeyen, gizli olanın, tehdit edenin bir parçasıdır. Ayrıca insanın ruhunda gecikmeyi simgeleyen, zamanın olağan sürekliliği içinde bir “delik” olarak algılanacak ve özneyi yutacak her şeyin doğabileceği zamansal bir askıya alma durumu olarak da düşünülebilir.

- İnsanları yutan kuyu, gayya kuyusu

- Adlar, unutulmalar, bellek, belleksizlik, yersiz yurtsuzluk. Bu anlamda Proust'u çağırır.

Romanda, “ölüm” ve “bellek” motiflerinin metni kuşattığını görüyoruz. Mezarlıkta yaşamayı seçen Avdo'nun yaşam ve ölüme yüklediği anlam ve kahramanların bellek ve belleksizlik üzerinden yaşadıkları çatışma metnin hâkim izleğidir. Romanda pek çok karakter (Baki, Elif, Reyhan, Perihan Sultan, Seyrani...) ölür.

- Kalıcılık ve geçicilik
- Semboller; pınar, erguvan, baykuş, yıldızlar
- Baykuş, gece, gecenin sessizliği, tarih.
- İstanbul'un sahibi ağaçlar.
- Miskal; "eskiden değerli madenlerin, mücevherlerin vb. tartılmasında kullanılan, bir buçuk dirhem değerinde eski bir ağırlık ölçüsü birimi."

- Kalıcılık – Geçicilik
- Gerçeklik – Yanılsama
- Hayatın Kendisi – Hayattaki Anılar
- Şırnak Deruh'un Paris'i.
- Reyhan'ın nüfus cüzdanı değiştirerek geçmişinden temizlenmesi, Misval
- Mermer ve pınar bir şekilde aynadır. Yansıtımlı objelere yaşamsal anlam yüklenmiş.
- Tanıklık etmek, tarihe not düşmek.
- Sofra metaforu; bilgelik paylaşım dostluk
- Uçuruma atlayan geyik
- Kayayı delen kavak filizi
- İnsanlarla aynı mezara gömülen köpekler

Kitaptan Alıntılar:

• Burhan Sönmez'in Taş ve Gölge'sinde de Proustvari bir zaman avcılığı, kayıp zamanın izinden gitme, zamanın yeniden kurulumu var. Avdo da hatırlama yoluyla çocukluğundaki değişmemiş, ebedi yanını bulmak, oradaki gerçekliğe ulaşmak ister. Bu, zamanın yıkıcılığına karşı bir direniştir onun için. Çoktan ölmüş Elif'i bırakıp gitmeyişi, mezarlığı yurt tutuşu da şimdinin yozlaştırıcı, yıkıcı, öğütüp yok edici eziyetine karşı bir duruş olmalı. O yüzden sık sık belleği yoluyla geçmişi şimdinin içinde yeniden yaratır ve şimdinin gerçekliği kılar.

• "Avdo bugün defnedilen ve yedi ad taşıyan ölüye nasıl bir mezartaşı yapacağını düşündü. Sigara tutan parmaklarını biriyle konuşur gibi öne uzatıp, bu adamın mezartaşı siyah olmalı, dedi kendi kendine, taşın ortasında da siyah bir delik bulunmalı. Deliğin bir yanından bakanlar diğer yandaki boşluğu görmeli. Boşluk baktıkça büyümeli, derinleşmeli."2 (s.7) cümleleriyle açılıyor roman. Adı İsa'yken tanıştığı yedi adlı adama yaptığı mezar taşındaki boşluk adların, dillerin, dinlerin, kentlerin içinde köksüz, geçmişsiz gezinen bir adamın boşluğunu imliyor. Avdo'nun çocukluk seslerinden İsa, Avdo'yu Josef Usta'yla tanıştıran daimi konutu mezarlığı da belirleyen kişi aynı zamanda.

• Romanın başlangıcında Avdo'nun mezartaşı yaptığı, çocukluğunda Mardin'de onun adı İsa'yken tanıştığı yedi adlı adam, eski bir askerdir. Dersim Harekâtı sırasında Fırat Nehri'nin kıyısında yaralı ve baygın bulunduğu belleğini yitirmiştir. Onu bulan askerler, adının Haydar olduğunu, Kürt- Zaza çetelerinin saldırısında yaralandığını ve yeniden birliğine katılması gerektiğini söylüyor. Ancak köylü bir kadın onun asıl adının Ali olduğunu ve sürgün sırasında kaçarken vurulduğunu belirtiyor. "Onu bulan askerler, belleğini yitirdiğini görünce ona yeni bir geçmiş ve yeni bir gelecek vermiş, bir asker olduğunu söylemişlerdi. Öteki kimliğini öğrenen asker birliğinden firar etti, güneye, Mezopotamya Ovası'na kaçtı. Mezopotamya ona gerçek kimliğinin olmadığını söyledi. Sen ne Haydar'sın ne de Ali, ikisinin de çocukluğunu hatırlamıyorsun. Çocukluğunu hatırlamayan, kendisini bilemez." (s.8) Birliğinden kaçan Ali/Haydar adlarına ad, dillerine dil, dinlerine din ekleyerek, yıldızları izleyerek, bulduğu her kitabı okuyarak ömrünün sonuna kadar yürüyor.

• Avdo ile İsa (yedi adlı adam) Mezopotamya Ovasındaki Mardin topraklarında ilk karşılaştıklarında Avdo, dünyanın en güzel kelimesi diyerek, "Anne"yi Türkçe, Kürtçe, Süryanice, Arapça, Ermenice, Rumca yineler: "Anne, daye, emo, umm, mayrig, mama." (s.8) Kelimenin güzelliğini, çağrıştırdığı duygudan aldığını fısıldar.

• Josef Usta'ya göre İsa çaresiz kalınca varlığını yitirmiş ve gölgeye dönüşmüştür. O gölgenin hiçbir şeyi yoktur, yalnızca kalpten ibarettir. Ali, Haydar, İsa, Musa, Muhammet, Yunus, Adem kırk yıl boyunca Kudüs, Kahire, Girit, Atina, Roma ve İstanbul'u dolaşarak kendini, kimliğini arıyor. İstanbul'da öldüğündeyse Avdo'ya iletilmek üzere bir mektup ve çanta bırakıyor. "Herkesin ruhuna uygun mezartaşı yaptığını söylediler. Bana da yap bir tane. Benim mezartaşım şunu söylesin kâinata: Tanrı'nın tek kötülüğü, var olmamasıdır." (s.8)

• "Avdo içini çekti, ikinci kez okuduğu mektubu, zarfın üzerine bıraktı. Mezarları kaplayan sise baktı, bu akşam oradan hangi sesin geleceğini merak etti. Sisli gecelerde bazen çocukluğunun seslerini, bazen ölülerin iniltilerini duyardı. Mektubu okurken, çıplak ayaklı çocukluğunun sisin ardında onu izlediğini düşündü. Birkaç adım ötede, sabırlı servi ağaçları gibi duruyordu çocukluğu. Hafifçe kıpırdıyor, adım atıyor, bastığı yerlerde kuru dallar çatırdıyordu. Her çatırtıda çocukluk sesleri canlanıyordu. Gülen, şarkı söyleyen, bağrıışan sesler tel tel uçuşuyor, ölülerin iniltisine aldırmadan neşeyle mezarlığa yayılıyordu (s. 8-9).

• Avdo'nun gerçekliği hafızada Proustçu yöntemle oluşturma çabası dikkat çekicidir. Fakat yeniden yaratılan gerçeklik yalnızca geçmiş gerçekliğin bir anısı değildir, şimdindir de ve geçmişin gücüyle desteklenmektedir. Hayal ve hatıra (bellek), geçmişin içinde yeniden bedenlenmek, ona hayat vermek için uygun bir yol oluyor. Anlatıcının Avdo için "Yıllar boyunca yaşadıkları, zihninin korunaklı sandıklarındaydı," (s. 9) dediği durum, geçmişin, geçmişteki Avdo'nun bellek yoluyla şimdinin gerçekliğine müdahale etme biçimi ve benliğini koruma güdüsü veya bilincidir. Sönmez'in bu yolla amaçladığı şey de Proustçu çabada olduğu gibi, şeylerin ve varlıkların zamansal varoluşlarının ötesindeki özünü aramak olmalı. Hafıza, bu durumda zamanı iptal eden büyümlü bir gereç oluyor. Bellek yoluyla hatırlama burada zaman dışı bir deneyim sunuyor. Avdo'nun yapmaya çalıştığı da geçmişi değiştirmeden bugüne getirerek ne tamamen şimdide ne de tamamen geçmişte olmaktır. Zamanın düzenini değiştirerek, onun cebrinden kurtulmaya çalışmaktır.

• Avdo'nun ezgilediği şarkıda. Zamanın âdete iç içe dans edişini anımsayalım: "Heba etme bir günümü ey canan/ Bir gün bir ömürlük uzundur/ Dara atma fer ömrümü ey canan/ Bir ömür bir günlük uzundur. (s.9)"

• Elif'in kendini kuşatan tüm gerçeklerden sıyrılıp sonsuzca uykuya daldığı Merkez Efendi Mezarlığı, Avdo için de kendi ölümünü bekleyeceği daimi mekâna dönüşüyor. Elif'in yokluğu ile Avdo'nun sabrı da yan yana duran iki taş... "Yıllar önce. Buraya yerleşti, burada ölmeyi seçti. Erguvan ağacının altındaki mezarın yanına kendisi için de bir mezar yaptı, üstüne isimsiz bir taş koydu." (s.12)

• "Avdo güldü. Zavallı ölümler, dedi. İnsan doğacağı yeri seçemez, öleceği yeri seçebilir. Mezardakiler bunu öldükten sonra anlayabiliyordu. Arzularının peşinde ömür boyu koştururken hiçbirinin nerede öleceğini düşünmeye zamanı olmuyordu. Ansızın kendilerini bir çukura kapatılmış bulunca da canhıraş feryat ediyorlardı." (s.12)

• "Sonunda insanların gerçeği anlayamayacağına inandı. Gerçek, sevgi gibiydi, önce hissetmek sonra anlamak gerekirdi." (s.13)

• "Ölümlere sahip çıkacaksın. Bunun için gökyüzüne bakacaksın, gökteki işaretleri izleyecek, yıldızları okuyacaksın. Mezartaşlarına yıldız resimleri çizeceksin." (s.68) diyor Josef Usta. Taşları, gölgeleri, ateşin sırlarını öğretiyor Avdo'ya.

• "Konak Görmez diye köy adı mı olurmuş? Aslen Bizanslıların dilinde Konakormas olan bir kelimeydi bu, zamanla değişmişti.", "Avdo ısrarla devam etti, yaşadıkları ovanın Haymana olan adının da Hristiyan Ermenilerden geldiğini, Ermenilerin kendilerine Hay dediğini anlatırken, onu dinleyen kalabalığın sabrı taşı.", "Bir taş ustası nasıl olur da bunca uzak yerler gezip, bunca dil konuşurdu? Avdo onlara yeri yurdu olmadığını, öksüz büyüdüğünü, küçüklüğünden beri gittiği her şehirde ayrı bir dile karıştığını, bu sayede Kürtçe, Türkçe, Arapça, Ermenice, Süryanice, Rumca öğrendiğini söyledi." (s.44-45)

• Erkeklerin gözünde 'çok şey bilen öteki' olan Avdo kızların gözünde kendilerini köyden kurtaracak bir kahramana yüceltiliyor. "Kızlar onun ağır adımlarla gidişini izlerken bir yabancıнын büyüünün köyün bütün sırlarından daha güçlü olduğunu hissederlerdi." (s.46)

• Avdo'yu ziyarete gelen Kobra yaptıklarından pişman olduğunu itiraf ediyor ancak eylemlerinin sorumluluğunu almak yerine şiddeti rasyonelleştirmeye çalışıyor. "Ama bizim işimiz de kolay sayılmaz,

bambaşka zorlukları var, bazen yanlışla düşüyoruz, devleti korumak, milleti korumak için elimizden geleni yapıyoruz ama her zaman doğru davranamıyoruz, nereden bileceksin ki, bazen istemeden suçsuz insanları incitiyoruz.” (s.53)

• Mezar taşı ustalığının incelikleri, şartları vardır. “... Bir başka şart, kendi evin ya mezarlığın içinde ya da yanında olacak ve mezarlığa yatmaya gelen evsizlere kapını açacaksın, sofranı onlarla paylaşacaksın.” (s.69)

• “Mezopotamya ona gerçek kimliğinin olmadığını söyledi. Sen ne Haydar’sın ne de Ali, ikisinin de çocukluğunu hatırlamıyorsun. Çocukluğunu hatırlamayan kendini bilemez. Kime inanacaksın, kör ihtiyara mı, askerlere mi?” (s.69)

• Dikran Usta’nın İsa’ya verdiği cevap bu topraklarda inanışların da dillerin de kardeş olduğunun ispatıdır. “Onlar bu topraklarda konuşulan her dili bilir. Geçen gün kuzenimden gelen mektup Süryanice başlıyor, Türkçe devam ediyor, Kürtçe bitiyordu... Bizim atalarımız üç bin yıl önce Ninova şehrini kurmuşlar. Tanrı, Hazreti Yunus’u Ninova’ya göndererek insanları uyarmasını söylemiş. Biz Hazreti Yunus’un orada Süryanice veya Aramice ya da Akatça konuştuğunu sanırken, Osmanlı zamanının büyük gezgini Evliya Çelebi, Hazreti Yunus’un Ninova halkıyla Kürtçe konuştuğunu söyler. Belki onun dediği doğrudur. İstersen sen de benim akrabalarım Kürtçe konuş.” (s.73)

• Avdo’nun Haymanalı Kara Ağa için yaptığı siyah mezar taşı için söyledikleri bunun kanıtı gibidir: “Bu taşın içinde, şimdi çiftçi olsa da eskiden göçebe yaşayan, düze inse de kalbinde dağların rüzgârını taşıyan ve her duada, her hayalde evliyaların, azizlerin ve Ana Tanrıçaların bereketine yaraşan bir ruh var” (s. 84).

• Jozef Usta, Avdo’ya şöyle der: “Şu yukarıdaki evlerde yaşayanlar ölümlerden korkarlar ya, ben ölümlerden değil o evlerde yaşayanlardan korkarım. Bazen buraya öyle cenazeler gelir ki, ağbisinin kurşunuyla ölen delikanlı mı dersin, üç aylık kocasının dayağından ölen gelin mi dersin, kan davasına kurban giden bebek mi dersin, yürek dayanmaz. Sonra bana diyorlar ki Jozef Usta neden çarşıya çıkmıyorsun, neden herkesten uzak duruyorsun” (s.86)

• Josef Usta yedi adlı adamın gavsono olduğunu söylüyor Avdo’ya. Süryanice mülteci anlamına geliyor. “Kendi toprağından kopan, başka toprağa savrulan kişiye denir. Rüzgârın önündeki yaprak gibi. Toprağını yitirmek belleğini yitirmektir. İsa bunu tersinden yaşadı, önce belleğini sonra toprağını yitirdi, rüzgâra kapılmış, oradan oraya dolanıyor.” (s.87)

• Avdo Usta’nın ulaştığı gerçeği uzun yıllar önce kendisine Jozef Usta söylemiştir. “Avdo, diriler bazen iyidir, ölümler ise sonsuza kadar iyidir” (s.88)

• Avdo da mezarlıkta gezinirken hep kendi çocukluğunu görür. “Pınar suyunun aktığı taraftan yine ayak sesleri işitildi. Kim kimi izliyordu? Çocukluğu mu Avdo’nun yoksa Avdo mu bir ömürdür çocukluğunun peşinden gidiyordu? (s.102)

• Avdo, “Şimdi tümüyle unutilan o eski dünyanın zamanı sayılarla, kaygılarla ve arınmalarla geçerdi. Hayat bunlarla ölçülürdü. (s.141)” der. Yoksa o eski zamanlardan bize sadece kaygılar mı kaldı?

• İnsanları birbirine bağlayanın kan bağı değil sevgi bağı olduğunu birçok yerde dile getiren yazar, birbirine yardım için uzanan elleri saf sevgiye duyulan özlemle açıklıyor; ‘bilmenin başka, hissetmenin başka’ olduğunu bize hatırlatma çabasıyla hissiyatı, sevgiyi, kurucu ve iyileştirici güç olarak ifade ediyor. “Reyhan bir an onun gözlerinde kendisine benzeyen bir bakış yakaladı, sevgi denen cevherin insan bedeninde çoğalıp başka bedenlere aktarıldığına dair bir bakış. Çağlardır kuşaktan kuşağa geçen bu bakış onlara yalnızca yeni bir gelecek vermiyor, yeni bir geçmişin kapısını da aralıyordu. Birbirlerine inanacaklardı. O geçmişte birbirlerini bulacak, ölüp gitmiş tanıdıklarına yeni bir gözle bakacak, kalpten kalbe aktarılan bir özlemin izini sürerek yaşayacaklardı.” (s.142)

• Yıllar sonra Avdo onun mezar taşıyla konuşurken ustasının sözlerini hatırlıyor ve kendisini de gölgeye benzetiyor. “Ben de bir gölgeymişim, bunu yaşam ilerledikten sonra anladım. Kalpten ibaret, acının ve özlemin girdabına kapılmış bir gölgeyim işte. Ayışığı şu anda önümdeki taşı aydınlatıyor. Benim gölgem taşın üstüne düşüyor. Bu bir rüya, taş yok, ben yokum, yalnızca gölge var. Elimde tokmağın gölgesini tutuyor, keskinin gölgesinin üstüne indiriyorum. Gölgeler karanlıkta içli içli çınlıyor.” (s.144)

• Yedi adlı adama, nasıl bir mezar taşı yapacağını bulduğu gün, kendini onda tanımlıyordu: “Küçüklüğümde sana benzediğimi fark etmemiştim. Josef Usta senin kendini bir gölgeden ibaret saydığını

söylemişti bana. Ben de bir gölgeymişim, bunu yaşımla ilerledikten sonra anladım. Kalpten ibaret, acımın ve özlemin girdabına kapılmış bir gölgeyim işte. (s.144)”

- Gavsano; ömrü boyunca ekmek peşinde, huzur arayışında, barış umudunda, aşk uğrunda, can derdinde dönenip duran insan, yazarın dediği gibi, doğduğu yeri seçemediği için, asıl olarak öleceği yeri mi seçmek istiyordu? Dikran Usta kitapta, hepimizin “gavsano” (Süryanice mülteci) doğduğunu, ancak ölünce yuvamızı bulduğumuzu söylüyor.

- Kitapta anlatılan Sûfi Şeyhi Merkez Efendi’nin, içine biriken can sıkıntısından kurtulup arınmak için çilehaneye kendini kapatması, karanlıktan ve sessizlikten ibaret kırk gün geçirebilme, bir tür zamanzenginliği’ni yaşama arzusuyla; bizim hep acelecilikler, dakikalar ve saniyeler içinde yiten o zamanfakiri ömrümüzün acze düşüşü arasındaki zıtlık.

- Roman, Cumhuriyet’in 60’lı yıllarında, eskiden çocuklara İsmet adı verilirken Adnan adı verilmesine, Cumhuriyet’in kurucu partisinden, Menderes’in partisine geçişi yine ad değişimi üzerinden ve adın simgeselliğini belirterek, dönemin siyasal yapısını aktarıyor.

- Bir diğer dönem bilgisindeyse, Cumhuriyet’in 1920’li ilk yıllarında, tarih boyunca birçok medeniyete kucak açmış Ankara’nın ilk şehir planı için Almanya’dan gelen mimar Carl Christoph Lörcher, modern bir şehir yaratma gayretiyle yollar, meydanlar tasarlarlarken, at ahır olarak kullanılan binanın da cezaevine dönüştürür. Cumhuriyet’in hızlı adım devrimlerine karşı çıkanlar burada cezalandırılır, idam sehпасı gerektiğinde ibret için Ankara’nın orta yerine kurulur.

- Yazar vuruculuk sağlama adına, idam edilen belli kişilerin adlarını da anar ve bunu romanın iç bağı haline getirir: “Şapka kanununa karşı pek çok ilde isyan çıkması değişimin önemini gösteriyordu. Erzurum ilinde on üç kişi, Rize’de sekiz kişi, Maraş’ta beş kişi idam edilirken, Ankara’da Atıf Hoca kalabalığın önünde asıldı.” (s.157)

- Kitapta, Adnan Menderes’in idamını onaylayanlardan Albay Talat Aydemir’in beş yıl sonra infazına karar verilmesine, yeni doğan kız ve erkek çocuklara adı verilen Deniz’in, Deniz Gezmiş’in henüz yirmi beş yaşındayken Ankara’da idam edilmesine, 1984’de Cumhuriyet’in son idamı Hıdır Aslan’ın infazına da yer verilmiş. Bu topraklarda idamlar ve katliamlar ne yazık ki rövanşlar halinde devam edegelmiştir.

- Şef Kobra’nın Avdo’ya anlatmadığı, ölmüş ablasının mezarına itiraf ettiği, telafisi mümkün olmayan kötülük Reyhan’a yaptıdır. “Elemanları dışarı çıkardım, Reyhan’la baş başa kaldım. Gözleri bağlıydı. Yerde oturuyordu. Ayağa kaldırdım, ellerini masaya bağladım. Her şeyi hatırlıyorum. O gece yaptıklarımı o kadar sarhoş olmama rağmen hatırlıyorum. Şu anda ne isterdim biliyor musun Abla? Hayır, onun yakalanmasını değil. Öncelikle o gecenin hiç yaşanmamasını isterdim.” (s.245)

- Burhan Sönmez, bunca savaş, sürgün ve katliam görmüş coğrafyanın aynı zamanda nice kadim uygarlıkların da doğuş yeri olduğu bilgisini ekliyor. Asteğmen Adem Giritli aracılığıyla sorduğu soruyu, tekrar tekrar sorulsun diye buraya aynen aktarıyorum: “Mezopotamya Ovası boyunca yayılan ve Pers Körfezi’nden Akdeniz’e kadar uzanan topraklar tarıma, yazıya ve tekerleğe analık etmişti. Burada Gılgamış Destanı yazılırken Greklerin atası Homeros daha doğmamıştı. Su kanalları, ticaret yolları ve dünyanın yedi değil on yedi harikasını inşa ediyorlardı. Adları Sümer’di, Babil’di, Asur’du ve nasıl olduysa aradan geçen çağlarla onların yerini bu topraklardaki çıplak, cahil, yoksul insanlar aldı.” Asteğmen Âdem Giritli günlüğüne şöyle yazar: “Tarihi yaratanlar nereye gitmişti, onların yerinde şimdi derme çatma kerpiç evlerde yaşayan bu insanlar kimdi? Beş bin yıl önce buraya uygarlık yayanların şu aşağı köyde yaşayanlardan daha ileri olduğuna, Akadların Purattu dediği ulu Fırat nehri üzerine ant içebilirdim.” (s.260)

- Yedi adlı adam ile Asteğmen Adem Giritli’nin yolu Dersim’de kesişiyor. İstanbul’daki nişanlısı Miskal’e her gün mektup yazan ve bir de günlük tutan Adem Giritli’nin hareket sırasında tanıştığı ve günlüğünde “Haydar tuhaf bir askerd. Geçen ay bir çatışma sırasında yaralanmış, baygın düşüp belleğini yitirmiş. (...) Bazen çantasından flütünü çıkarıyor, bize değil de karşıki dağlara ve ormanlara bakarak çalıyordu.” (s.265) diye bahsettiği askerlerden biri Haydar. Onlarca askerin cinsel istismarı sonucu ölen genç kızın cesedini herkesten gizlice gömerken Adem’in yanındaki sırdaş. Günlüğünün de gelecekteki sahibi. Tarih öğretmeni Adem Giritli hareket sırasında içinde bulunduğu şartlarda, şahit oldukları karşısında gerçek benliğini yitirdiğini düşünmeye başlar. Sürgünün ‘biz tarafı’ ve ‘ötekiler tarafı’ arasındaki gerilimde içsel rotası bulanıklaşır. Miskal’dan, kendi hayatından uzakta, çatışmaların ortasında ayakta durmaya çalışıyordu.

“Ve ruhum, yanı başımdaki Haydar’ın duymayacağı biçimde benimle konuştu, kulağıma fısıldadı. Bana gördüklerimi akımda tutmamı söyledi ve kötülükleri görmemi istedi. Asteğmen Adem, dedi ruhum bana, insan her yerde aynı kişi değildir, sen askerde başka birine dönüştün, Öğretmen Adem olduğunu unuttun. Yanındaki er Haydar’dan farkın kalmadı, o da geçmişteki kişiliğini unuttu. O kendisini hatırlamaya çalışıyor, sen de onun gibi yap, kendini hatırlamaya, geçmişteki halini bulmaya gayret et.” (s.266)

• Avdo, kötülüğü tarifinde, “kötüler her yandaydı ve kalabalıktı. Onlar dağın taşıyla, ovanın kuşunu vururlardı. Dağ taş onların değil, ova kuş onların değil, yine de her şeye göz koyarlardı. Yüz yıldır, bin yıldır aynıydılar. Kötü kalpli ve kurnazdılar.” (s.270) der.

• Avdo, ölümlerin tehlikesiz bedenlerinin içinde dinlendiği kitabeli mezarlara, tamamlanmış olana, adeta cennet bahçesi misali aktardığı o mezarlığa sığır. Kendini ölümlerin mekânına yerleştirerek, diriler dünyasıyla başa çıkamayacağını da fısıldar. Mezarlıkta öten baykuş sesini, “hem hayatın geçiciliğini hatırlatıyor -ne acı- hem de ölümün sonsuzluğunu gösteriyordu -ne muhteşem-. (s.270)” diyerek, hem yazgısının kabulünü hem de sonsuzluğun özlemini anlatır. Kendi mezar taşını yazısız, saydam beyaz mermerden bir taş olarak dikerek, Elif’in gölgesine sonsuza dek sığınmak ister.

• Sabır, tutku ve hayal gücü gerektiren taş yontuculuğunun hünerini ve zorluğunu içeren sayfalarda, gerekli malzemeleri şakul, divit ve keski diye sıralarken, “külünk”ün adını efsanedeki dağ delen Ferhat’ın “balyoz”undan aldığını söyler. Sevdalanmanın ve bağlanmanın fısıldanmasıdır bu. Romandaki tüm fısıltı aşkıdır.

• Âdem Giritli bir çatışmada ölünce günlük, belleğini kaybetmiş, o zamanki adı Haydar olan Yedi Adlı Adam’ın eline geçer. Oysa Âdem Giritli, günlüğüne nişanlısının adını ve adresini yazmış, günlüğü bulanların, mahremiyete saygı gösterip günlüğü nişanlısına göndermelerini vasiyet etmiştir. Ama Haydar günlüğü Miskal Durusu’ya göndermez. Bir yıl boyunca yanında taşıyıp hemen her gün okur ve kendini Âdem Giritli yerine koyup günlüğü kendisi yazmaya başlar. “Geçmişimi hatırlamıyorsam geçmişte Asteğmen Âdem olmadığım ne malum. Bu günlüğü belki o yüzden taşıyorum. Bir çatışmada yararlanınca beynim sarsılmış, belki yanımda ölen Haydar adlı bir askerin yerine kendimin öldüğünü sanmıştım.” (s.284)

• “Ruhumun sahibi sensin, Senin Adem’in olmak dışındaki hiçbir geçmişi kabul etmiyorum. Hatırlamak, seni hatırlamaksa anlamlı. Başka hatırlama istemiyorum. Sensiz ben her kim isem, o ben bana yabancısıdır. Şu anki halimle kalayım daha iyi, senin hayatının parçası olma hayali de yeter bana. Böyle bir ömür geçirebilirim. Her gece seni düşünür ve yüzünü rüyada görme ümidiyle uykuya dalarım.” (s.294) Miskal Hanım’a yazılan bu mektup çok güzel bir aşk mektubu olduğu kadar aşk-din akrabalığını da fısıldamıyor mu?

• Avdo bir gavsonodur. Gavsononun ne demek olduğunu da torunu Bakiye şöyle açıklar: “Çocukluğumdan kalan bir kelime. Süryanice mülteci demek. Hayatta bir kez tökezledin mi artık oradan oraya savrulursun, her yerde kederle yaşarsın. Ben öyle yaşadım”(s.298)

• Bu topraklarda yaşam bulmuş dillerin, inanışların, kültürlerin kardeş olduğunun bir diğer ispatı da miskal kelimesinin anlamında saklıdır. Miskal aslında kıymetli madenlerin ölçümünde kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Baki, ismini beğenmeyen Miskal Hanım’a isminin anlamını şöyle açıklar: “Dört bin yıl önce Akadlar size Meşkalı derdi. Aramiler size Şikla, İbraniler Şekel diye hitap ederdi. Süryaniler sizi Siklos, Ermeniler Mispal diye yüceltirdi. Bütün kavimler ve bütün dinler sizin adınızı sahiplenir, sizin varlığınızdan güç alırdı. Siz ayrı ufuklardaki tarihleri toplayan, birbirine uzak coğrafyaları ve zamanları iç içe geçiren Miskal’siniz. Siz olmazsanız hiçbir çağın anlamı kalmazdı.” (T ve G, sy.304)

• Romanın sonunda Avdo’nun eline geçen günlük Reyhan’ın oğlu Baki aracılığıyla Adem Giritli’nin nişanlısı Miskal’e değil ama torunu Miskal’e ulaşıyor. “Adem Giritli askerde öldü mü yoksa belleğini yitirip gezgin mi oldu? Belleğini yitiren kişi Adem Giritli mi başka biri mi?” (s.307)

• “Kim kimi izliyordu? Çocukluğu mu Avdo’nun yoksa Avdo mu çocukluğunun peşinden gidiyordu?” (s.317)

Tablo 1- Tarih İzleğine Göre Romanın Bölümleri:

1. 1938, Hozat, Dersim, 31 Mayıs gecesi ve 1 Haziran, Çarşamba, (s.252)
2. 1938, Fırat Nehri, Dersim, 14 Haziran 1938, Salı (s.256)

3. 1938, Fırat Nehri, Dersim, 20 Haziran 1938, Pazartesi (s.259)
4. 1938, Fırat Nehri, Dersim, 18 Ağustos 1938, Perşembe (s.262)
5. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, 20 Eylül 1939, (s.283)
6. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, (s.61)
7. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, (s.71)
8. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, (s.85)
9. 1940, Şam, Fransız Mandasındaki Suriye, 22 Mayıs 1940, Çarşamba, (s.286)
10. 1945, Kudüs, İngiliz Mandasındaki Filistin, 12 Haziran 1945, Salı (s.290)
11. 1952, Kahire, İngiltere Himayesindeki Mısır, 24 Temmuz 1952, Perşembe, (s.293)
12. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.43)
13. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.47)
14. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.76)
15. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.79)
16. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.272)
17. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.82)
18. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.324)
19. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.90)
20. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.104)
21. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.108)
22. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.110)
23. 1959, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.126)
24. 1965, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.170)
25. 1965, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.36)
26. 1965, Sirkeci Otobüs Garajı, İstanbul, (s.146)
27. 1965, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.148)
28. 1965, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.151)
29. 1965, Merkez Kapalı Cezaevi, Ankara, (s.155)
30. 1965, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.161)
31. 1965, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.95)
32. 1965, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.100)
33. 1965, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.173)
34. 1965, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.207)
35. 1966, Roma, İtalya, (s.309)
36. 1968, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.176)
37. 1972, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.182)
38. 1972, Mısır Apartmanı, İstanbul, (s.186)
39. 1972, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.193)
40. 1972, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.197)
41. 1973, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.203)
42. 1976, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.208)
43. 1976, Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul, (s.212)
44. 1976, Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul, (s.216)
45. 1976, Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul, (s.219)
46. 1983, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.223)
47. 1984, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (s.226)
48. 1984, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (s.230)
49. 1984, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.7)
50. 1984, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.121)
51. 1985, Eyüp Mezarlığı, İstanbul, (s.233)
52. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.52)
53. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.113)
54. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.133)
55. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.140)
56. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.143)
57. 1985, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.238)
58. 1985, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.242)
59. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.246)

60. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.251)
61. 1994, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.267)
62. 1995, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.278)
63. 2002, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.295)
64. 2002, Emirgan, İstanbul, (s.300)
65. 2002, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul (s.305)
66. 2002, Emirgan, İstanbul, (s.312)
67. 2002, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.316)
68. 2002, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.318)

Tablo 2- Kitap sırasını dikkate alarak sıraladığımda:

1. 1984, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.7)
2. 1965, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.36)
3. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.43)
4. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.47)
5. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.52)
6. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, (s.61)
7. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, (s.71)
8. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.76)
9. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.79)
10. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.82)
11. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, (s.85)
12. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.90)
13. 1965, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.95)
14. 1965, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.100)
15. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.104)
16. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.108)
17. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.110)
18. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.113)
19. 1984, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.121)
20. 1959, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.126)
21. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.133)
22. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.140)
23. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.143)
24. 1965, Sirkeci Otobüs Garajı, İstanbul, (s.146)
25. 1965, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.148)
26. 1965, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.151)
27. 1965, Merkez Kapalı Cezaevi, Ankara, (s.155)
28. 1965, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.161)
29. 1965, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.170)
30. 1965, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.173)
31. 1968, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.176)
32. 1972, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.182)
33. 1972, Mısır Apartmanı, İstanbul, (s.186)
34. 1972, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.193)
35. 1972, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.197)
36. 1973, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.203)
37. 1965, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.207)
38. 1976, Paris Gazinosu, İstanbul, (s.208)
39. 1976, Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul, (s.212)
40. 1976, Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul, (s.216)
41. 1976, Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul, (s.219)
42. 1983, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.223)
43. 1984, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (s.226)
44. 1984, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (s.230)
45. 1985, Eyüp Mezarlığı, İstanbul, (s.233)
46. 1985, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.238)

47. 1985, Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul, (s.242)
48. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.246)
49. 1985, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.251)
50. 1938, Hozat, Dersim, 31 Mayıs gecesi ve 1 Haziran, Çarşamba, (s.252)
51. 1938, Fırat Nehri, Dersim, 14 Haziran 1938, Salı (s.256)
52. 1938, Fırat Nehri, Dersim, 20 Haziran 1938, Pazartesi (s.259)
53. 1938, Fırat Nehri, Dersim, 18 Ağustoğ 1938, Perşembe (s.262)
54. 1994, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.267)
55. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.272)
56. 1995, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.278)
57. 1939, Mardin, Mezopotamya Ovası, 20 Eylül 1939, (s.283)
58. 1940, Şam, Fransız Mandasındaki Suriye, 22 Mayıs 1940, Çarşamba, (s.286)
59. 1945, Kudüs, İngiliz Mandasındaki Filistin, 12 Haziran 1945, Salı (s.290)
60. 1952, Kahire, İngiltere Himayesindeki Mısır, 24 Temmuz 1952, Perşembe, (s.293)
61. 2002, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.295)
62. 2002, Emirgan, İstanbul, (s.300)
63. 2002, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul (s.305)
64. 1966, Roma, İtalya, (s.309)
65. 2002, Emirgan, İstanbul, (s.312)
66. 2002, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.316)
67. 2002, Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul, (s.318)
68. 1958, Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası, (s.324)

Tablo 3- Mekanlar ve Bölümlerin O Mekanlardaki Geçiş Sayıları:

1. Merkez Efendi Mezarlığı, İstanbul (22)
2. Konak Görmez Köyü, Haymana Ovası (13)
3. Paris Gazinosu, İstanbul (5)
4. Mardin, Mezopotamya Ovası (4)
5. Çapa Devlet Hastanesi, İstanbul (4)
6. Fırat Nehri, Dersim (3)
7. Çamlıca Kız Lisesi, İstanbul (3)
8. İstanbul Üniversitesi, İstanbul (2)
9. Emirgan, İstanbul, (s.300) (2)
10. Eyüp Mezarlığı, İstanbul (1)
11. Hozat, Dersim (1)
12. Şam, Fransız Mandasındaki Suriye (1)
13. Kudüs, İngiliz Mandasındaki Filistin (1)
14. Kahire, İngiltere Himayesindeki Mısır (1)
15. Sirkeci Otobüs Garajı, İstanbul (1)
16. Merkez Kapalı Cezaevi, Ankara (1)
17. Roma, İtalya (1)
18. Mısır Apartmanı, İstanbul (1)
19. Boğaziçi Üniversitesi (1)

Kaynakça

- Burhan Sönmez, Taş ve Gölge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- burhansonmez.com
- <https://www.edebiyathaber.net/addan-anlami-fisildama-cabasi-tas-ve-golge-zeynep-tandogan/>
- <https://birikimdergisi.com/guncel/11657/tas-ve-golge-tas-hafif-golge-agir>
- Dergipark.pdf/Gazete Duvar, Sayı:154, Yıl:3, S.4-16, Hande Balkız
- <https://karnavaldergi.com/blog/bir-durusun-romani-tas-ve-golge/Toprak Aras>
- Burhan Sönmez'in "İstanbul İstanbul" Adlı Romanının Yapısal Çözümlemesi, Muhammet Ali ÇAĞLAYAN
- <https://parsomenfanzin.com/2024/04/15/yazar-eglencesi-burhan-sonmezin-franz-k-asiklari-osman-akinhay/>

katılımcıların değerlendirmeleri

Nuray D. Kaya,

Mezartaşı ustası Avdo ‘nun hayatı ve onun hayatı anlatılırken geçmişe yolculuğu ve bu yolculuğu tarih sıralamasıyla değil tarihte sıçramalarla anlatması muhteşem bir kurgu olmuş. 80 yıllık zaman dilimini ,Türkiye’nin geçmişini en ince ayrıntılara kadar özetlemiş olması bu topraklar üzerinde değişen hiçbir şeyin olmadığını ,bize tekrar anlatması beni bir kez daha umutsuzluğa sürükledi. Üstelik bu romanı ikinci okuyuşumda , bu kadar umutsuzluğa sürüklenmem de sanırım okuma tarihimizin bugünlere rastlamasındaki şansızlıktan kaynaklanıyor.

Taş ve Gölge metaforları çok güzel kullanılmış.

Sayfa 88 ‘de’..insan bu hayatta çaresiz kalınca varlığını yitirir, gölgeye dönüşür ...” demiş Burhan Sönmez ve devamında “...İsa’da kendisini bir gölge sanıyordu o gölgenin hiçbir şeyi yoktu, yalnızca bir kalpten ibaretti. “

Bu kitapla ilgili okuduğum bir makalede taşın yaşanılan Toprakları ,gölgenin de bu toprakta yaşayan insanları simgelediğini söylemekteydi .Ben de tamamen bu görüşe katılıyorum . Güzel kurgulamış bir roman .Burhan Sönmez tarih bilgisini kitabın içine yedirmiş o dönemin en ince ayrıntılarına kadar bazen bir Ankara’nın başkent olmasını onun bir Alman mimar tarafından planlanması ve devamında bir cezaevinin planlanması ve içinde Deniz Gezmiş ‘in Onuncu idam mahkumu olarak idam edilmesini anlatırken buraya nasıl nereden geldik diye şaşırma neden oluyor ve beni bu satırları defalarca okumaya sevk ediyor.

Burhan Sönmez’in hemen hemen bütün kitaplarını okudum hiçbir kitabını da niye okudum demedim dili anlatımı kurgusu her şeyi muhteşem ,

Sönmez ,anlatımda tekrarlara düşmeyen ve sade anlatımı ,akıcılığı ve dili kullanmadaki becerisi ile beni kendine hayran bıraktı.

Tabii ki Burhan Sönmez’in hayat hikayesini bilince kitaplarını yazarken kendi yaşamışlıkları ile bu kitapları yazmış olduğunu çok net anlıyoruz. Bir şiddet mağduru olarak yaşadığı insanlık halleri ve doğduğu bölge,öğrendiği diller hepsi romanlarında yer alıyor ve zenginlik katıyor .

Bu romanı okurken kurgudan ziyade sanki bir tarih ders kitabı okuyor gibi hissedip birden kurguya dönüyorsunuz. Tarih ile kurguyu birbirine o kadar güzel yedirmiş ki ikisini birbirinden ayırt etmek mümkün değil.

Bu romanda tabii ki en önemli metafor mezarlık metaforu ,bu metafor aslında ölümlerin ölmediğini ruhların yaşadığını söylerken dünyada yaşayanların ölü olduğunu anlatıyor gibi. Sayfa 242 “...bu ülke aslında cehennem, biz öldükten sonra cehenneme düştük.. “hem günümüzü anlatıyor hem de kitabın özeti oluyor mezar taşı metaforunu da anlatmış oluyor.

Bir de Ateş metaforu var bu da yanıyoruz ama farkında değiliz, ateşin içindeki yitip giden günlere ve onların içinde yakaladığı bir parça mutluluğa hasret olduğunu söylüyordu Avdo.Hava, su, toprak değil su ile ekmek hiç değil hayatın gerçek efendisi ateştir demişti..(Sh.193 de.)

Josef Usta da Ateşe bakarak Konuştuğunda yalan söyleyemezsin, ateş gerçeğin evidir demişti.(Sh.86)

Yazarın dili o kadar güzel ki tarih dersi anlatıyor zannediyoruz ama ben daha çok masal dinliyor gibi hissettim .Doğa betimlemeleri ve sesler sanki onların hepsini duyuyorve film izler gibi izliyoruz.. Burhan Sönmez bu konuda çok başarılı .

Aslında bize çok şanslı bir coğrafyada yaşadığımızı zengin bir kültürün parçası olduğumuzu ama bunu nasıl kötü kullandığımızı ve çekilen acıları da suratımıza bir tokat atar gibi değil de masal anlatır gibi anlatıyor.

Taş ve Gölge romanı bana ülkeme , insanlığa ,geçmiş ve geleceğe bakmamı yeniden sorular sormamı sağladı..Ülkede yaşanan bu kötü dönemde ikinci kez okumak beni yordu üzdü..

Meral Alkaya

Roman, eski bir mezar taşı ustası Avdo’nun hikâyesini merkeze alarak tarihimizdeki birçok olaydan söz

ediyor. Özellikle Cumhuriyet sonrası olayların, bireylerin yaşamları üzerindeki etkisini ve romanın örgüsü içinde doğal bir şekilde aktarılmasını dikkat çekici olduğu kadar da önemli buluyorum. Toplumun tümü olmasa da belirli bir kesiminde derin izler bırakmış olayları hem bugünün hem de yarının insanının unutmamasını ve bilmesini isteyen yazarın amacına ulaşacağını düşünüyorum.

Kitapta yazar Avdo'nun yanı sıra kurguladığı birçok yardımcı kahramanla ve seçtiği mekânlarla mistik bir atmosfer yaratmaya çalışmış. Avdo'nun yaşamak için seçtiği mezarlık beni çok da şaşırtmıyor. Doğu Karadeniz'deki köylerde mezarlar evlerin hemen arkasında veya yanında. Ölüler, her an insanların yanı başında. Bu durum doğal karşılanıyor. Demek ki insan korkmadan ve rahatsız olmadan mezarlıkta da yaşayabiliyor.

Toplumun hafızasında acı izler bırakan olayları roman kurgusu içinde veren yazar kurgu ile tarihi gerçekliği birleştiriyor. Bu tür romanlarda tarihi gerçeklik fazla ön planda olduğunda edebi eserdeki büyü bozuluyor. Ben Taş ve Gölge'yi okurken bu büyüün bozulduğunu zaman zaman hissettim.

Bazı diyalogların gereğinden uzun olması da beni olumsuz etkileyen durumlardan biriydi. Özellikle bazı bölümlerde, karakterlerin düşüncelerini daha derinlemesine aktarmak için fazla detay verilmiş. Romanda en etkilendiğim ve anlatımını en çok beğendiğim bölüm asteğmen Âdem Giritli'nin günlükleri oldu.

Bazı yerlerde anlatılanlar gerçekçi gelmedi. Mesela Köpeğin Reyhan'ın saklandığı yerde beklemesi, oysa köpekler bulundukları yere bir yabancı geldiğinde çok fazla tepki verirler, Elif'in okuma yazma biliyor ana Baki'nin bilmemesi, Avdo'nun köyden ayrılacağı gün Baki'ye taş işlemeciliği ile ilgili bütün bilgileri vermesi gibi...

Avdo fazla mükemmeldi. Bu da abartılı geldi bana. Söylediği cümleler onun değil de yazarın cümleleri gibiydi. Ne söylediğini değil nasıl söylediğini kastediyorum. Perihan Sultan'ın hikâyesi biraz Türk filmi tadındaydı. Yazarı tanıyınca bellek üzerinde neden bu denli ısrarla durduğunu daha iyi anladım. Reyhan'la aynı dönemde İstanbul Üniversitesindeydik. Fakültelerimiz ayrıydı. O Vezneciler Kız Öğrenci Yurdunda bense Çemberlitaş'taydım. Pankart olayı gerçektir diye düşünüyorum ama hiç duymadım. Çünkü o dönemde apolitiktim. İllerin, ilçelerin, köylerin adlarının değiştirilmesi çok anlamsız, insanın köksüzleştiriyor. Dersim olaylarının kısa bir süre içinde olup bittiğini zannederken günlükler sayesinde kırdaki devam ettiğini öğreniyorum. Şiirsel anlatımın olduğu cümleler, anlatımı etkili cümleler güzeldi.

Genel olarak romanı beğendim ama bazı diyaloglar daha etkili işlenebilirdi diye düşünüyorum. Bu tür detaylar bazen romanın etkisini azaltsa da, konu ve kurgunun başarısı bu olumsuzlukları tolere ediyor.

Rezan Turhan

Yine tanımakta geç kaldığım bir yazar ve bir roman. Ama romanında aldığım duyguyla diğer romanlarını da programa aldığım bir yazar oldu Burhan Sönmez.

Bir mezarlık ve bir insan ömrü. İnsanın belki de mezarlıkta doğmuş diyebileceği (çünkü hep annesini tanıyamamanın acısını yaşıyor içinde) Avdo'nun öyküsü. Bir sevgi tatmamış ama çevresine sevgi dağıtıyor sanki. O kendi yaşamıyla birlikte insanlığa dostluğa uzanıyor. Hem de bu toprakların öyküsünü anlatarak. Yazar bu arada ülkenin siyasal tarihini de ihmal etmemiş.

Menderes'ten gencecik Deniz Gezmiş'e, farklı görüşlerden "düşünce suçluları" ipin karşısına kolayca çıkarılıyor. Avdo yaşadıkça; her biri -hem de utanmazca günümüze kadar- "faili meçhul" kalan bombalı paketlerle saldırılara, Sivas Madımak Katliamına, 80 darbesine, işkencelere, Alevilere saldırılara, şehre göçe, arabesk furasına; başka bir deyişle ülkemizin 20. yüzyılının son yıllarına Avdo ile birlikte şahitlik ediyoruz.

Bu arada Avdo'nun ustası Josef ve misafiri Dikran usta sayesinde Ermeni-Rum-Süryani ustalarla bezeli o çok dilli, çok dinli, çok kültürlü eski yıllara uzanıyoruz.

Taş ve Gölge yaşam ve ölümü mü simgeliyor diye düşündüm. Bu konuyu toplantımızda konuşabiliriz belki.

Mezar taşına yazılan, mezar taşına şekil veren insanların öyküleri bu roman. Sana yakışan, seni anlatan bir mezar taşı. Mezar taşınla geleceğe kalmak...

Aysel Sayın

Taş ve Gölge, Burhan Sönmez’den okuduğum ilk roman. Oldukça sade olan romanın mektuplardan oluşan bölümü sürükleyici, diyalog kısımlarını çok yetkin bulmadım.

Romandaki ana olay, 1938 ile 2002 yılları arasında geçmektedir. Zaman zaman geri dönüşlerle ve ülkemizin yakın tarihindeki birçok olayla bağlantı kurularak ilerleyen hikayede dört yüz yetmiş yıl gibi çok daha eski tarihi olaylardan da söz edilmektedir.

Bir pazaryerinde çocukken annesini kaybetmiş, ömrü boyunca da bulamamış, romanın başkahramanı bir mezartaşı ustası Avdo’nun, geçmişini yitirmiş Yedi Adlı Adam’ın, Elif’in, Baki’nin, Reyhan’ın, Miskal’in, Toteve’nin, Perihan Sultan’ın, Yüksel’in, Şef Kobra’nın... hikayeleri zaman, mekan bağlantısı kurularak binlerce yıldır bu topraklarda yaşayan zulmeden- zulmedilen insanların hikayeleriyle kesişmiş ve bir anlam bütünlüğü oluşturmuştur.

Aziz Pavlus, Korfu Kuşatması sırasında Kanuni’nin ordu şeyhi Merkez Efendi, Osmanlı Döneminde Alevilerle ve Ermenilerle ilgili Yaşananlar, ikinci Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç, Dersim Katliamı, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki idamlar, Deniz Gezmiş’in idamı, Adnan Menderes’in Uçağının düşmesi, 27 Mayıs, Abdi İpekçi’nin öldürülmesi, 70 ve 80 İhtilali, 1980 sonrası üniversitelerdeki eylemler ve soruşturmalardaki işkenceler, Faili meçhul cinayetler, Madımak Olayı gibi yakın ve uzak tarihle ilgili konular hikayenin uygun yerlerine yerleştirilmiştir.

Romandaki tüm kahramanların hikayeleri İstanbul ’da Mekez Efendi Mezarlığı’nda mezartaşı ustası Avdo Usta’ya bağlanırken yazarın özellikle vurgulamak istediği yaşam- ölüm, zaman kavramları; aşk, sevgi, iyilik, kötülük, savaş, şiddet, ötekileştirme, yabancılaşıma, kimliksizlik, yalnızlık, acımasızlık temalarının etrafında işlenmektedir.

Baş kahraman kimsesiz Avdo Usta’nın hikayesi, çocukken annesinin elini bırakmasıyla başlar. Kendi kısa sürse de ömrü uzun olur çocukluğun. Çocukluk bir ülke gibidir. İnsanı oradan oraya savuran hikayelerde çocuklukla kopmaz bir ilişki vardır. Nereye gidersek gidelim hep orada durur. Avdo için de böyle olmuştur. Avdo bir gavsonodur. Gavsononun ne demek olduğunu torunu Baki’ye şöyle açıklar: “Çocukluğumdan kalan bir kelime. Süryanice mülteci demek. Hayatta bir kez tökezledin mi artık oradan oraya savrulursun, her yerde kederle yaşarsın. Ben öyle yaşadım...”(Taş ve Gölge, S.298)

Urfa’dan, Mardin’e, Haymana Ovası’ndaki Konak Görmez Köyü’ne savrulan ve İstanbul’da Merkez Efendi Mezarlığında biten Mezarlıkların arasında dolaşan, ölümden, ölümlerden korkmayan, ruhların sesini dinleyen, onlarla konuşan Avdo’nun hikayesinde yazar; savaşa ilişkin tespitlerde bulunurken, çile doldurmak gibi, gölge metaforu gibi tasavvufi konularla da bağlantılar kuruyor.

Önce vatanını değil de belleğini yitiren, ömrü boyunca kim olduğunu öğrenmeye çalışan, oradan oraya, başka başka topraklara savrulan ve bunun için şehir şehir, ülke ülke dolaşan Yedi Adlı Adam da önce toprağını yitirenler gibi bir gavsonodur.

Geçmişinin peşine düşen, hep bir arayış içinde olan Yedi Adlı Adam, birçoğumuzun yaptığı gibi geçmişini bırakmayanlardan olurken “Ben de bir gölgeymişim, bunu yaşım ilerledikten sonra anladım. Kalpten ibaret, acının ve özlemin girdabına kapılmış bir gölgeyim işte” diyen Avdo ise hayatın acılarıyla karşılaştıkça, insanları tanıdıkça bilgeleşmiştir. İnsanın doğacağı yeri seçemediğini, öleceği yeri seçeceğini düşünen Avdo Usta öleceği yeri seçmiştir. Josef Usta gibi ölümden ve ölümlerden korkmaz Avdo Usta, asıl korktuğu yaşayanlardır. Josef Usta’ya göre de;

“Şu yukarıdaki evlerde yaşayanlar ölümlerden korkar ya ben ölümlerden değil o evlerde yaşayanlardan korkarım. Bazen buraya öyle cenazeler gelir ki abisinin kurşunuyla ölen delikanlı mı dersin, üç aylık kocasının dayacağından ölen gelin mi dersin, kan davasına kurban giden bebek mi dersin, yürek dayanmaz.” (Sayfa 86)

Bireysel bellekten toplumsal belleğe ilerleyen romanda ölenlerin mezar taşları arasında dolaşırken insanların gölgede kalmış yanlarına, tarihte yapılan yanlışlara, bu topraklarda yaşayan kültürel mozaığe dikkat çeken yazar;

“Mezopotamya Ovası boyunca yayılan ve Pers Körfezi’nden Akdeniz’e kadar uzanan topraklar tarıma, yazıya ve tekerleğe analık etmişti. Burada Gılgamış Destanı yazılırken Greklerin atası Homeros daha

doğmamıştı. Su kanalları, ticaret yolları ve dünyanın yedi değil on yedi harikasını inşa ediyorlardı. Adları Sümer'di, Babil'di, Asur'du ve nasıl olduysa aradan geçen çağlarla onların yerini bu topraklardaki çıplak, cahil, yoksul insanlar aldı.” (Sayfa 260) bu görkemli tarihi yaratanların nereye gittiğini ve onların yerinde şimdi derme çatma kerpiç evlerde yaşayan bu insanların kim olduğunu sormamızı istiyor.

Ar-da Bajar

Aslında kökenini aramayan adam / Ve / Geçmişten günümüze gelen / Ses / Zaman / Işık / Enerji / An /
Ve doğa olayları / Dinler / Ateş / Ve uzay metaforu / Tanrı / Ve boşluk / Ve tekrarlı 7 metaforu / Ve taş / Simdi / Gölge / Yaşantı / Ani da gizli bir delirmiş / Belek olduğunu animsadır /

Avdoyla ölümü -ve varoluş diyalektik yaşamı ve aşk bağlili en iyi şekilde şekil bulduğu

Sarışın denizciyle -degisim dönüşümü ve farklılığı

Digran ustayla - çok kültürlülüğü bir arada yaşamayı ve birbirini kabullenmeyi

Mikail ağa ile -sistemin despotizmini ve köydeki saf doğal insanların yaşamlarının despotizmiyle nasıl yaşanmaz olduğunu

Yedi isimli adamın -tarihsel mitolojik ve kıyımların katliamların Fırat nehri cenderesinde sindirilmeye kıyıma geriye kalanı matematik oyunlarına heba edildiği ve Hitler'i geride bırakan ırza geçilmiş bir halkın cesetlerini lime lime edildiği o gunluklerinin gunlukleri guguklugu

Perihan sultan ile pavyon kültürü - köyden şehre göçün ikilemini - öğrenci olayları ve sistem çelişkilerinin yoğunlukta olduğu

Yine yedi isimli adamlar- dinlerin savaşı ve hiçlik ve mezar ölüm ve kara deligin o mezar taslarında açılan bir delikle metaforik sembolize edilişi ve sürekli savaşlardan kaçtığını barışı temsileden bir ruha sahip olduğu

Aşk -bağlilik avdo şahsında percinlestigi

Ve

(Mezarlar bizim kara deligimizdir

Tıpkı mezar taşı deliği gibi ya da mezar deliği gibi giren bir yıldızla bağdaşmış ve tozu gökyüzündeki toprak gibi dağılır ve parıldar o mezar taşı deliği de aslında topraktaki kara deliktir ya da bir hicliktir ya da tanrı var o deliğin içinde ya yedi güzel adam ismi metaforu kimisi peygamber ismi ve üç kutsal dinin temsilci isimleri mevcut ve yaşamla ölüm arasında gidip gelen yedi isimli adam gezmediği ülke yok en son İsrail'e gider İsa ismiyle ve oradan da çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz ve İsrail'e gitmiştir der buda bir göndermedir aslında

İsimler diyalogu Ali(yoksul bir köylüydü) , Haydar(eli kırbaçlı bir askerd) gunluklerden ,Musa(hepsi beni kendi kutsal sözleriyle selamlıyorlar),

Rahibe Rakel (Rakel Dinki andırır)(bir gün mutlaka gerçeğin ışıyla aydınlanacağım)sanki aydınlanmamış bir cinayeten bahsediyordu ve biri bu cinayeti ben işledim diyecekti)

Ve

Çocukluk gençlik ve yastılığı üç farklı zaman dilimiyle masalsı edebi ve polisiye dili guclu merak uyandıran bilim uzay ve geçmiş ve doğanın sesi geçmişin tınısı şimdiyi nasıl tetiklediğini anlatan güzel bir diasporik "gavsono" romandı

Avdonun geçmişini ailesi babasını bilemedik ve avdo bununla hiç uğrasmadı gelecekte bakmadı anlığı yaşadı var olanla yetindi

Yedi isimli adam hep geçmişini aradı hep değişime odaklandı açılım yaptı savaşın hissedildiği ya da anladığı yerde kaçtı kaçış onun acilimiydi tek başına bir şey yapamadı kendisiyle uğraştı ve beledi gidip geliyordu ya da bize öyle sunuyordu Diğer ara karakterler kendi gündelik hallerindeydi

Ve geçmiş ile şimdikinin fantezisi yaşlılık Belek yitimi

Ve zamanın kırılması

Karakterlerin fiziksel özellikleri hakkında hiç bir bilgiye sahip değiliz ve karakterlerini tam iyi

tanitamamıs

Sistemin elemanlarını temize çıkartma ne şiş yansın ne kebab yansın durumu söz konusu

Gritli adam gibi

Şef Kobra gibi

Ve

O günlükler kime aiti

Ağa bizimle eyleni;))

mustafa sütlaş

haziran 2015'te sevgili latife tekin'nin önerisiyle burhan sönmez'in "istanbul istanbul" adlı romanını okumuş, doğrusu çok beğenmemiştim. çünkü romandaki dört kişiden aslında tek bir ses çıkıyordu. başka bir deyişle dört kişi adına yazar konuşuyor, ama bizden farklı kişilerin anlatışları olduğunu kabul ettirmek istiyordu.

bu romanı neden yazdığını düşününce de aklıma gelen tek şey, kötü ve olumsuz koşullarda bile edebiyatın, hikâye anlatmanın, hikâye dinlemenin insanı kurtarabileceği düşüncesini dile getirmek istediğine karar verdim. bu belki, biraz da kendi yaşadıkları üzerinden bir "kendini anlatma çabası" olarak göründü gözüme. ancak "üçüncü" romanda böyle bir yazım biçimi yeğlemesi bundan yola çıkarak, her ne kadar öyle lanse edilse de bir "edebiyatçı" olmaktan ziyade, bir amaç çerçevesinde bir ifade ediş biçimi olarak edebiyatı kullanan, bundan yararlanan bir yazar kanaati uyandırdı ve bir daha romanını okumam diye düşündüm.

2021 yılında yayınlanan "taş ve gölge" için ise medyada yer alan yazıları okuyunca merak ettim ve yayınevinin sitesinde paylaşılan romanın giriş bölümünü okuyunca önceki kararımдан vazgeçtim ve yazara bir şans daha vermenin doğru olacağını düşündüm.

bu kez de bu romanda birleştirip anlattıkları ve bunun sunuluş biçimi, özellikle de anlattığı hepimizin bildiği bir tarihsel geçmişe yönelik söyledikleri ama buna dair bir eleştirel yaklaşıma sahip olmaması beni rahatsız etti.

"taş ve gölge" aslında içinde 3-4 romanın olduğu bir "kolaj" kitap. evet "kolaj" da bir roman tekniğidir ama her kolaj bir roman değildir. bu kolajı oluşturan hikâyelerin bazı güzel yanları olsa da, hattâ bazı yerlerde yer yer iyi anlatılsa da, yani "güncel kabul ve bağlamıyla bir roman" olsa da beni çok fazla sarmadı. sanırım burada biraz da kendinin yazarlığını okura kabul ettirme tutumu içinde olmasından kaynaklandı. yazı içinde yaptığı kimi eğip bükmelerle okuru da eğer aktif bir okuma yaparsa romanın içine katabileceğini söylemeye çalışması ise bana zorlama olarak geldi. yaptığını "basit / olmamış / çok satar" yazar yöntemleri olarak gördüm.

bunu fark ettiğim zaman zaten kitabı o zaman yaptığım değerlendirmede de belirttiğim gibi romandaki sırasına göre değil, bölümlerin üzerlerinde yer alan tarihlere bakarak ve temel alarak olayların kronolojisine göre okudum.

bitirdiğimde gördüğüm önemli olan tek bir yan vardı: **"taşın yontulması"**

bu metaforun anlamını en sık kullanımıyla söylersek, insanların, insan olma süreçleri yontularak yaşanır düşüncesi. "abdo"nun çıkış noktası, geçirdiği değişimler göz önüne alındığında yazarın bu yontulma sürecini anlatmaya çalıştığı düşünülüyor, bunu anlatmaya çalıştığı anlaşılıyor. ama bence başarılı olamamış burhan sönmez. bunu anlatımdan ziyade ortaya çıkan "yontulmuş insan"ın henüz olmamasından kaynaklanarak söylüyorum.

yontma konusunda ikinci boyut ise asıl kahramanı "bir mezar taşı yontucusu" olarak göstermesi. burada da "yontma metaforu", insanların öldükten sonra onlara dair anlatılarda yapılan "artırma ve eksiltmeleri" kastediyor bana göre. bunu da çok önemsedim doğrusu. eğer bir roman içeriği olarak bunu gerçekten yapabilmiş olsaydı, bugün çevremizde ancak "heykel"leriyle varolan "kahramanlar"ın neden böyle yontulduğunu görür ve onlara dair gerçek yargılarımızı yeniden ve bu etkiler, göstermeler olmaksızın onları anlayabilir, gerçek değerlerini ortaya koyabilirdik. ama kuşkusuz bu da ancak iyi yazan bir romancının yazabileceği bir konudur. yoksa o kahramanların bu kez başka yanları ile algılanması söz konusu olur.

dolayısıyla bu bakımdan da romanın içindeki çok fazla söze karşın yetkin olmayan bir roman olduğunu söylemek zorundayız.

kitaba dair bitirdiğimde hemen yazdığım kısa değerlendirmede şunları söylemiştim, şimdi de aynı kanıdayım.

*“yeni çıkan bir kitap, nette giriş bölümünü okuyunca hoşuma gitti. ilk kez bir romanı yazarın kendi kurgusuna göre ve romandaki sırasına göre değil, bölümlerde belirtilen tarihlere göre kronolojik bir sırayla okudum. bu tutum kitabın hikâyesini anlamayı ve bölümler arasındaki bağları kurmayı kolaylaştırdı. dahası hikâye de olağan akışına göre gittiği için, yani **flash back**’ler olmaksızın bir okuma yaptığım için meraklı ve akıcıydı. yazarın neden böylesi çok karmaşık bir kurgu yaptığını da çıkaramadığımı söyleyebilirim. sanırım bu iş moda olduğu için böyle yapılmış. bir tür zamana uyulmuş. b. sönmez’in belirgin bir yazma tarzı var. daha önce okuduğum “istanbul, istanbul” romanındakine benziyor. hikâyesi aslında hoş ve bazı yerlerde iyi de anlatılmış. ilk kitabında saptadığım karakterlerin tek bir ses çıkarması sorunu azalsa da burada da sürüyor. farklı sesleri birinci ağızdan konuşturduğu anlarda kahramanların konuşma tarzları ve sesleri birbirine çok benziyor. kişisel unsurları kullanırken ekonomi yapmış. yine de romanın incelikleri çok az. popüler ve çok satan kitapları okuyanlara önerilebilir. ama edebiyata katkı anlamında unutulmayacak bir roman olduğunu söyleyemem.”*

sevgili havana’ya çabası ve güzel sunumu için çok teşekkürler.